

Iwona KULESZA-WORONIECKA

Białystok, Polska

Nauczanie języka francuskiego wśród elit Rzeczypospolitej XVIII wieku

ABSTRACT. The primary purpose of this paper is to present the methods of teaching French to the members of the nobility and gentry in the 18th-century Polish Commonwealth. The said methods and techniques will be discussed in chronological order, from the 16th and 17th centuries to the 18th century, which will be described in greater detail. The author will present the state of home, court and school-based language education. Furthermore, particular methods of teaching French at 18th-century schools will be characterized. The essay will also include brief analyses of school curricula (of Collegium Nobilium and Knights School), the level of teaching competence of language instructors, and the time necessary to acquire the language skills. The study of all these factors will enable us to determine the role of the French language in the process of education of the noble youth in the 18th-century Polish Commonwealth.

Posługiwanie się językami obcymi było jedną z podstawowych umiejętności jakie posiadał młody człowiek pochodzący z rodziny magnackiej, czy też ze średniozamożnej rodziny szlacheckiej. Potrzeba znajomości języków obcych wynikała w dużej mierze z konieczności utrzymywania kontaktów z przedstawicielami różnych narodowości, była oznaką dobrego wykształcenia, a z czasem stała się również dowodem przynależności do określonej grupy społecznej, a więc zatem swoistą koniecznością.

Gdy w Europie średniowiecznej i w początkach Renesansu rolę języka międzynarodowego pełniła łacina, problem nauczania nowożytnych języków obcych był problemem drugoplanowym. Szkoła, nie poświęcała zbyt wiele czasu na naukę nowożytnych języków obcych, kładąc nacisk na naukę łaciny jako języka

międzynarodowego umożliwiającego porozumiewanie się wszystkich mieszkańców chrześcijańskiej Europy. Mimo, iż języki nowożytnie nie znalazły miejsca w programach szkolnych to jednak dostrzegano potrzebę ich nauczania. Nauczano więc języków obcych poza szkołą. W celu nauczania nowożytnych języków obcych wykorzystywano trzy różne metody. Pierwszą podstawową była domowa edukacja językowa, która miała za zadanie nauczyć podstaw języka. W tym celu zatrudniano nauczyciela znającego określony język, bądź też guwernera pochodzącego z kraju, którego język miał być nauczany.

W epoce humanizmu obowiązujący model edukacji przez podróże zagraniczne powodował, że młodzieńcy udający się na studia do określonego ośrodka uniwersyteckiego uczyli się języka obcego poprzez kontakt z mieszkańcami kraju, w którym przebywali (Żołądź, 1990: 65). Ten sposób edukacji językowej poprzez podróże w epoce nowożytnej był uznawany za najbardziej skuteczny i chętnie stosowany. Magnaci i średniozamożna szlachta widząc konieczność starannej edukacji swoich synów podkreślali również potrzebę edukacji językowej. W wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII najbardziej popularnym językiem nowożytnym w Rzeczypospolitej był język niemiecki. Obok niego nauczano języków: francuskiego i włoskiego, a rzadziej hiszpańskiego, a czasami również węgierskiego, arabskiego i tureckiego (Żołądź, 1990: 113). Rodzice, decydujący o zakresie edukacji swoich dzieci, coraz częściej dostrzegali korzyści wynikające ze znajomości języka francuskiego. Jakub Sobieski w swych instrukcjach, najpierw dla brata później dla synów pisał:

Choćby tylko chwalebna ciekawość przedniejszych umysłów radzi poznać język francuski, któż bowiem nie wie, że piękną jest rzeczą powiększać znajomości (Sobieski, 1987: 23).

Dostrzegano również, że jest to język trudny wymagający dużego wysiłku i innej metody nauczania niż łacina. Trudności jakich nastęrczała nauka języka francuskiego zalecano przełamywać poprzez kontakt osobisty stąd popularność wyjazdów do Francji, a zwłaszcza do Paryża. Tu zatrzymywano się by uczęszczać na wykłady na słynnej Sorbonie i doskonalić znajomość języka francuskiego.

Kolejnym czynnikiem, który wpływał na naukę określonego języka nowożytnego był dwór. W zależności od tego, jaką kulturę i język promowała aktualnie zasiadająca na dworze para królewska, taki język nowożytny stawał się popularny w kręgach elity i takiego języka nauczano magnackie dzieci. Nauczanie języków obcych miało w dużej mierze podłoże kulturowe.

Poprzez dwór w początkach wieku XVI upowszechnił się język włoski. Długie panowanie królowej Bony sprawiło, że część młodzieży szlacheckiej uczyła się tego języka na dworze, a później pogłębiła znajomość w czasie studiów we Włoszech.

W Rzeczypospolitej od połowy XVII wieku największą popularnością wśród nowożytnych języków obcych nauczanych i używanych bez wątpienia cieszył się język francuski. Wpływ na to w dużej mierze miał dwór francuski, który w roku 1646 pojawił się wraz z królową Ludwiką Marią Gonzagą w Warszawie, by swe wpływy kulturowe i częściowo polityczne rozciągnąć na obszar całej Rzeczypospolitej. O trwałości wpływów kulturowych dworu Marii Ludwiki (1646-1667), a później jej wychowanicy Marii Kazimiery d'Arquien de La Grange (1674-1696), świadczy fakt, że język francuski upowszechnił się do tego stopnia, iż stał się oficjalnym językiem elit Rzeczypospolitej¹. Wiek XVIII to okres największej popularności języka francuskiego. Stał się on językiem obowiązkowym w kręgach towarzyskich magnaterii, zamożnej szlachty, a nawet bogatego mieszczaństwa. Brak znajomości języka francuskiego był ewidentnym nietaktem i przyczyną kompromitacji towarzyskiej. Przynależność do elity obliżowała do swobodnego posługiwania się językiem francuskim. Również zmiana sytuacji politycznej Rzeczypospolitej w I połowie XVIII wieku, wpłynęła na utrwalenie wpływów francuskich. Zasiadający na tronie dwaj królowie z dynastii saskiej nie znali języka polskiego, z tego powodu językiem dominującym w kontaktach z monarchami i dworem był język francuski.

O potrzebie nauczania języków obcych wśród elit w wieku XVIII już nie dyskutowano. Należało jedynie znaleźć odpowiednie metody przynoszące jak najlepsze rezultaty. Nadal wśród możnowładztwa i zamożnej szlachty popularną metodą nauczania języków obcych były podróże zagraniczne. Wyjazd do Francji był nieodzownym elementem edukacji młodego magnata.

Druga połowa XVIII wieku przyniosła ważne zmiany w systemie edukacji młodzieży męskiej. Dla podniesienia poziomu intelektualnego młodzieży szlacheckiej stworzył w roku 1740 Stanisław Konarski *Collegium Nobilium*. Program kolegium i metody wychowawcze w głównej mierze zostały zaczerpnięte z Francji,

¹ Szerzej o wpływach intelektualnych dworów Ludwiki Marii i Marii Kazimiery por. K. Targosz, 1997, *Sawantki w Polsce w XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk twórczych*, Warszawa; Taż, 1975, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646-1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Wrocław.

a z braku polskich podręczników często posługiwano się francuskimi. Nauka języka francuskiego w Collegium Nobilium miała charakter wielostronny. Języka francuskiego uczył rodowity Francuz, aby zagwarantować w ten sposób dobrą wymowę. Ponadto prenumerowano francuskie gazety polityczne, aby obok zdobywania informacji doskonalić również umiejętności językowe. Uczniowie kolegium, co roku, wystawiali jedną komedię Moliera w oryginale, co również wpływało na rozwój kompetencji językowych. Edukację językową dopełniało otoczenie, które było zobligowane posługiwać się językiem francuskim. Do pracy w kolegium przyjmowano tylko służących, którzy znali język francuski, a na terenie konwiktów zabraniano posługiwania się językiem polskim, nakazując używanie języka francuskiego lub niemieckiego (Kot, 1994: 372-373).

Potrzebę nauczania języka francuskiego widzieli również założyciele pierwszej polskiej szkoły wojskowej, tzw. Szkoły Rycerskiej (1766-1794) (Cieśla, 1958: 41-73). Pomysłodawcą, założycielem i opiekunem Szkoły Rycerskiej był król Stanisław August Poniatowski. Wychowany w kręgu kultury romańskiej uznał za konieczność położenie nacisku na edukację językową.

Celem szkoły było przygotowanie odpowiednio wyszkolonej kadry urzędniczej i wojskowej, która miałaby zdobyć rzetelną wiedzę w dziedzinie wojskowości, prawa i ekonomii (Mrozowska, 1961). Nauka nowożytnych języków obcych miała być jedynie środkiem do osiągnięcia wyznaczonych celów. O wadze nauczania języka francuskiego świadczy list jaki wystosował komendant szkoły Adam Czartoryski do swych wychowanków Jana i Klemensa Kwileckich wyjeżdżających w roku 1791 w podróż po Europie. Zachęcał ich do nauki języka francuskiego i do doskonałego opanowania go, ponieważ stał się on językiem konwencjonalnym, tak bardzo potrzebnym w załatwianiu różnych spraw. Czartoryski zalecał czytanie dzieł historycznych w języku francuskim. Podkreślał w nauce języka obok walorów poznawczych cele wychowawcze – wyrobienie gustu, stylu, oraz co najważniejsze charakteru.

To przywiązanie do nauki języka francuskiego wpłynęło również na program szkoły. Umiejętności językowe zdobywali uczniowie trzema metodami:

1. przez systematyczną naukę języka w trybie lekcyjnym,
2. przez wykłady innych przedmiotów podawanych w języku francuskim (geografia, historia, literatura powszechna i przedmioty fachowe),
3. przez konwersację pozalekcyjną z nauczycielami, kolegami i służbą.

W ciągu siedmiu lat nauki (pięć klas) w Szkole Rycerskiej słuchacze ustawnie doskonalili umiejętności językowe. Najwięcej zajęć z języka francuskiego

go było w roku I i II, po 6 godzin. W roku III i IV, 3 godziny. Rok V – brak francuskiego zastępuje go angielski. Rok VI – 3 godziny francuskiego. VII – ostatni rok – 2 godziny kompozycji francuskiej (Mrozowska, 1961: 85). Należy jednak pamiętać, że obok lekcji przeznaczonych na naukę języka francuskiego, większość przedmiotów była również wykładana w języku francuskim, co zmuszało do biegłego posługiwania się tym językiem. W poszczególnych latach następowały pewne zmiany w programach nauczania, ale zawsze utrzymywano szeroki zakres nauczania języków obcych i pozostawiano ustalone już wcześniej proporcje. Rok I i II były poświęcone na naukę języków obcych a pozostałe lata na naukę przedmiotów ścisłych i zawodowych, których to nauka najczęściej odbywała się w języku obcym i w oparciu o obcojęzyczne podręczniki. W ten sposób utrwalano, i poszerzano tematycznie, wcześniej zdobyte kompetencje językowe.

Ważną rolę w edukacji językowej odgrywali nauczyciele. W Szkole Rycerskiej grono nauczycielskie dzieliło się na dwie grupy: profesorów i metrów. Profesorowie mieli wyższe wykształcenie i zazwyczaj uczyli w klasach starszych, takich przedmiotów jak prawo, historia, matematyka. Metrowie, w zespole nauczycielskim zajmowali niższe miejsce. Zajmowali się nauczaniem w klasach niższych i pełnili funkcję korepetytorów, pomagając uczniom w pracy samodzielnej. Francuskiego uczyli metrowie. Nie znany, nam bliżej metr, Pinvin i metr Du Sansoir Froyssi. Później jego miejsce zajął jeden z najlepszych nauczycieli języka francuskiego, Thevenot de Tannay.

Istotne znaczenie miały również zasoby biblioteczne zgromadzone w szkole. Większość podręczników i literatury pięknej zgromadzonych w bibliotece Szkoły Rycerskiej była drukowana w języku francuskim, to również skłaniało do biegłego posługiwania się językiem francuskim.

Odrębnym problemem w okresie staropolskim była edukacja dziewcząt. W przypadku dziewcząt można wyróżnić trzy kręgi oddziaływania edukacyjnego: dom, klasztor i dwór. Od tradycji domowej w głównej mierze zależała edukacja dziewczynki i jej poziom intelektualny. W nauczaniu dziewcząt wiele miejsca poświęcano nauczaniu języka francuskiego, jako podstawowej umiejętności niezbędnej do prowadzenia życia towarzyskiego. Edukacją językową zajmowały się guwernantki, gdy dziewczynka podraستاła obowiązki te przejmował nauczyciel, ale duży wpływ na edukację językową dziewczynki miała również matka, która zazwyczaj sama posługując się biegle językiem francuskim, umiejętność tę przekazywała córce.

Podsumowując należy podkreślić, że elity Rzeczypospolitej uczyły się języka francuskiego, dobrze ten język znały i często się nim posługiwały. Język pełnił funkcję praktyczną, był sposobem zdobywania wiedzy z dziedzin mało popularnych w Polsce, a dobrze znanych we Francji. Był oznaką przynależności do elity. Ułatwiał kontakty międzynarodowe, gdyż był językiem dyplomacji. Był też nośnikiem kultury francuskiej.

Bibliografia

- Cieśla M., 1958, *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Szkole Rycerskiej w Warszawie (1766-1794)*, Rozprawy z Dziejów Oświaty, t. 1, Wrocław.
- Kot S., 1994, *Historia wychowania*, t. I, Warszawa.
- Mrozowska K., 1961, *Szkoła rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794)*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Sobieski J., 1987, *Instrukcja dla brata*, wyd. H. Barycz, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, „Prace Historyczne” z. 81.
- Targosz K., 1997, *Sawantki w Polsce w XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk twórczych*, Warszawa.
- Targosz K., 1975, *Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646-1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Wrocław.
- Żołądź D., 1990, *Ideaty edukacyjne doby staropolskiej*. Warszawa-Poznań.